

การสร้างความรู้จากโรงเรียนชายแดนในสังคมพหุวัฒนธรรม¹ Knowledge Construction from Border School in Multicultural Society

อาจารย์ ดร.ธัญญา รุจิสัตยทรัพย์² และคณะ³

Tanya Rujisatiansap⁴, Ph.D and Others⁵

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์ทางการศึกษาของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ตั้งแต่ประสบการณ์ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน และชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน ผ่านวิธีการศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Approach) เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทางการศึกษา ในฐานะของผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เงื่อนไขของบริบทที่ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา รวมถึงกระบวนการ และความสำเร็จของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สิ่งที่สะท้อนจากประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า หัวใจสำคัญของการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมทางการศึกษาภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) ไม่อาจเกิดขึ้นจากการสร้างเป้าหมายและกฎเกณฑ์มาตรฐาน

¹ ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัย งบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (เงินรายได้บัณฑิตวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2557)

² อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ อาจารย์ ดร.จิตติมา เจือไทย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง, อาจารย์ ดร.กิตติกร สันคติประภา และอาจารย์ ดร.นงลักษณ์ จันทากุล

⁴ Lecture at Doctor of Philosophy Program in Development Education, Graduate, School Srinakharinwirot University, Thailand

⁵ Jittita Juathai, Ph.D., Asst.Prof. Dr.Surawut Patthaisong, Kittikorn Sankhatiprapha, Ph.D. and Nonglux Chantapakul, Ph.D

E-mail : tanyaruj@yahoo.com

ที่เป็นหนึ่งเดียวของระบบโรงเรียน แต่ควรเป็นการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพื้นที่ทางเลือกให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้มีโอกาสเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถเลือกดำเนินชีวิตตามที่ตนเองปรารถนาได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

คำสำคัญ : โรงเรียนชายแดน ,วิธีการศึกษาเรื่องเล่า ,สังคมพหุวัฒนธรรม

ABSTRACT

This article aimed at analyzing educational experiences of the Border Patrol Police School students starting from the period before entering the school, their life during school education and after their graduation. The narrative approach was used to analyze the knowledge the Border Patrol Police School students gained from their educational experience under the educational system which was appropriately managed based on their conditions. The importance was paid to the analysis of conditions and factors leading to the educational inaccessibility among children and the youth in rural areas. In addition, the learning process and educational success of the Border Patrol Police School were investigated. The findings revealed that the equality and justice in education under the multicultural society could not be achieved by the standardized learning targets and principles. Thus, it is suggested that the alternative education should be provided for children and young people in the rural areas so that they can access a variety of knowledge and follow their own desirable lifestyle with dignity and equality.

Keywords : Border school, Narrative Approach, Multicultural Society

บทนำ

ในอดีตก่อนที่จะมีการตั้งโรงเรียนขึ้นมา ระบบความรู้และการศึกษาเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย ผ่านการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ตรง เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อจุดมุ่งหมายในการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ แต่เมื่อรัฐมีอุดมการณ์ที่จะสร้างชาติและความเป็นอารยะให้กับสังคมไทยตามแบบตะวันตก “โรงเรียน” จึงเป็น “สถาบัน” ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดอุดมการณ์และสร้างความเป็นพลเมืองตามแนวทางที่รัฐประสงค์ และเมื่อการศึกษาที่รัฐจัดให้กับประชาชนถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศเพื่อนำไปสู่ความทันสมัย ระบบการศึกษาจึงถูกจัดให้ตอบสนองต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในช่วงที่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ผลที่ตามมาของการเลือกแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรม ทำให้นโยบายการจัดการศึกษามีลักษณะรวมศูนย์ ไม่ว่าจะเป็น ด้านการจัดสรรงบประมาณ การบริหารงานบุคลากร รวมถึงหลักสูตรที่ใช้ในการศึกษาแต่ละระดับ ได้ปรับทิศทางการคิดของผู้บริหารการศึกษา ครู และผู้เรียน ให้มองเป้าหมายของการศึกษาว่ามิได้อยู่ที่การพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นชุมชนชนบท แต่กลับมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาประเทศ ซึ่งมีนัยถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมหรืองานนอกภาคเกษตรกรรม ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดการแข่งขันเพื่อเรียนต่อในชั้นสูง เพราะตัวอย่างจากผู้สำเร็จการศึกษาแล้วได้งานทำนอกภาคเกษตรกรรมที่มีรายได้ดี มีความมั่นคง มีหน้ามีตาเป็นที่ยอมรับในสังคม ทำให้คนทั่วไปคาดหวังว่า ระบบการศึกษานำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จในสังคมสมัยใหม่ ส่งผลให้ยังคนได้รับการศึกษาสูงขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งหนีห่างจากชุมชนชนบทหรือออกนอกภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้นทุกที และยิ่งมีการจัดการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นให้ทั่วถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ชุมชนชนบทอ่อนแอลงไปมากขึ้นเท่านั้น

เมื่อผลของการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างความสำเร็จ ไม่สามารถทำให้คนยากจนและประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ รวมถึงผลจากการที่ระบบการศึกษาได้ถ่ายทอดอุดมการณ์และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบ

ทันสมัย ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนชนบท จนทำให้พวกเขาต้องละทิ้งถิ่นฐานในชุมชน เข้าไปหางานทำในเมือง เพราะถูกทำให้เชื่อว่าไม่มีงานที่ เหมาะสมกับระดับการศึกษาของเขาในชุมชน จนทำให้เกิดปัญหาอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวมากมาย จึงทำให้เกิดกระแสเรียกร้องของการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้นหลายแนวคิด ซึ่งที่ผ่านมามีว่าประเทศไทยจะมีการปฏิรูปการศึกษาหลายครั้ง และมีมาตรการเชิงนโยบาย หลากหลายรูปแบบเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ได้เข้าถึง การศึกษาอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม แต่ข้อมูลล่าสุดของสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐานในปี พ.ศ.2556 ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยมีจำนวนเด็กด้อยโอกาสอยู่ ไม่ต่ำกว่า 5 ล้านคน หรือราว 1 ใน 3 ของประชากรเด็กวัย 0-18 ปี โดยในจำนวนเด็ก ด้อยโอกาสเหล่านี้ พบว่า อยู่ในระบบการศึกษา จำนวน 4,892,063 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อเทียบกับปี พ.ศ.2554 และ 2555 ที่มีจำนวนเด็กด้อยโอกาสใน ระบบการศึกษาอยู่ที่ 4,298,001 คน และ 4,323,142 คน ตามลำดับ (สถิติการศึกษา กลุ่มสารสนเทศสำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2552-2556 : อ้างในอมรวิรัช นาคกรทรรพ. 2557 : หน้า 8) ข้อมูลดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของการจัด การศึกษาเพื่อสร้างความเสมอภาคและเป็นธรรมให้กับประชาชนทุกกลุ่มนั้น คงไม่อาจ เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศึกษาด้วยการตราไว้ในกฎหมาย หรือกำหนดไว้เป็น แนวนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ โดยมีได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดการศึกษา ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างโลกทัศน์ของสังคมในการประเมินและให้คุณค่าทางการ ศึกษากับผู้เรียนเสียใหม่ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่าง หลากหลายในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา เพศ อายุ และสภาพร่างกาย ฯลฯ การปฏิบัติที่เหมือนๆ กัน หรือเป็นแบบเดียวกันกับคนทุกคน ก็อาจยิ่งทำให้เกิดความ แตกต่าง เกิดช่องว่าง หรือความไม่เท่าเทียมกันเพิ่มมากขึ้นก็เป็นไปได้

การจัดการศึกษาของตำรวจตระเวนชายแดน เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2499 ด้วยเหตุผลทางความมั่นคงของชาติ และพัฒนาเป็นโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อ ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ซึ่งมีสภาพชีวิตและ

วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น เด็กชาวเขา เด็กไม่มีสัญชาติไทย หรือเด็กยากจนที่ขาดโอกาส ฯลฯ จวบจนปัจจุบัน โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนถือว่าเป็นโรงเรียนของรัฐ ที่สังกัดกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ตามมาตรา 18 (2) แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 โดยมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคม รวมถึงชุมชนที่มีปัญหาความมั่นคงมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป แต่มีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป คือ นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาภูมิปัญญา และพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในถิ่นทุรกันดาร รวมถึงการสร้าง ความมั่นคงปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยให้กับชุมชนอีกด้วย (กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. 2550 : หน้า 321-323) นอกจากนี้ ยังมีการดำเนินงานโครงการตามพระราชดำริฯ รวม 4 แผนงาน 8 โครงการ คือ 1) แผนงานด้านอาหาร โภชนาการ และสุขภาพอนามัย ประกอบด้วย โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน และโครงการส่งเสริมโภชนาการและสุขภาพอนามัยแม่และเด็กในถิ่นทุรกันดาร 2) แผนงานด้านการศึกษา ประกอบด้วย โครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา และโครงการนักเรียนในพระราชานุเคราะห์ฯ 3) แผนงานด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย โครงการฝึกอาชีพ และโครงการส่งเสริมสหกรณ์ และ 4) แผนงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. 2550 : หน้า 125-129)

ภายใต้ปรัชญาและเป้าหมายในการจัดการศึกษาในข้างต้น รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อสร้างเสริมทักษะและสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้เรียนนั้น ส่งผลให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้พัฒนาความรู้ความสามารถ พัฒนาชีวิต มีการศึกษาในระดับที่จะช่วยเหลือตนเอง และยังสามารถช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมได้ รวมทั้งยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพัฒนาชุมชนโดยรอบของโรงเรียนให้เจริญและมั่นคงอีกด้วย โดยนัยนี้ การ

เข้าถึงประสบการณ์ของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงยอมทำให้เกิดความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตจากคำบอกเล่าของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม อีกทั้งจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การวางยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความเท่าเทียมในด้านโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังจะมีส่วนช่วยในการปรับวิธีการมองสิ่งๆ ที่เรียกว่า “การศึกษา” ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงแค่การกำหนดหลักสูตรเพื่อควบคุมเท่านั้น หากยังต้องรวมถึงการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์ทางการศึกษาของผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อให้เห็นถึงความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทางการศึกษา ในฐานะของผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายใต้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนก่อนหน้าที่จะมาเข้าสู่วการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เงื่อนไขของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมในชุมชน และนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ ที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคมไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้อย่างไร

2) ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนตลอดช่วงระยะเวลาที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ว่าจะเป็น การใช้ชีวิตประจำวัน การใช้ชีวิตในโรงเรียน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ในโรงเรียนและคนในชุมชน รวมถึงสภาพจิตใจ อารมณ์ และความรู้สึก

ในฐานะของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ ซึ่งผ่านกระบวนการจัดการศึกษาที่เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

3) ชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน เป็นการศึกษาประสบการณ์ของผู้เรียนหลังจากที่จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน และผลของสิ่งที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นความสำเร็จของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่มีต่อการศึกษาระดับที่สูงขึ้นของนักเรียน รวมถึงการดำเนินชีวิตในสังคมบนทางเลือกที่ตนเองปรารถนาอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

วิธีวิทยาของการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Approach) ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์สังคม ซึ่งปฏิเสธความเชื่อในความเป็นวัตถุวิสัยของความจริง โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไกลคมนาคม ซึ่งถูกนิยามว่า “ด้อยโอกาสทางการศึกษา” ได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความรู้ เพราะฐานคติของวิธีการศึกษาเรื่องเล่าภายใต้กระบวนการทัศน์ดังกล่าวเชื่อว่า ชีวิตคนจำนวนมากได้รับผลกระทบจากกฎเกณฑ์ กติกา และการจัดระเบียบทางสังคม ดังนั้น การจะทำความเข้าใจกับชีวิตของบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม

จึงต้องให้ความสนใจกับเรื่องราวที่สร้างจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ซึ่งถูกนำมาหักทอผ่านการเล่าเรื่อง อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับตัวบุคคลและบริบททางวัฒนธรรมที่แวดล้อมเหตุการณ์นั้นๆ เรื่องเล่าจึงถูกมองว่าเป็นวิธีการสำคัญในการสร้างความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ (นาถรณ์ หะวานนท์. 2552 : หน้า 5-6) การสร้างเรื่องราวถือเป็นการผลิตวาทกรรมอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรื่องราว เหตุการณ์และการกระทำจะถูกนำมาเชื่อมโยง และจัดระเบียบผ่านการวางโครงร่างของเรื่อง ซึ่งเป็นแบบแผนของมโนทัศน์ที่ความหมายของเหตุการณ์ต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้เล่าภายใต้บริบทหนึ่งๆ เรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นจะมีจุดเริ่มต้น ช่วงกลาง และจุดจบของเรื่อง เรื่องเล่าจึงเป็นวิธีการที่ทำให้คนสามารถจับภาพประสบการณ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้ภาษา

ซึ่งประกอบด้วยประโยคต่างๆ เพื่อแสดงลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้เรื่องเล่ายังมีโครงเรื่อง (Plot) ซึ่งเป็นตัวกำกับการจัดลำดับประโยคและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การวางโครงเรื่องจึงมีส่วนสำคัญในการทำให้เหตุการณ์ต่างๆ มีความหมายตามที่คุณเล่าเรื่องต้องการ การศึกษาเรื่องเล่าจึงเป็นความพยายามเข้าถึงความทรงจำ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างสิ่งที่ผู้เล่าเชื่อว่าเป็นจริง (Facts) และผู้เล่ามองว่าสิ่งนั้นมีความหมายอย่างกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Facilities) รวมถึงตัวเรื่องเล่าซึ่งเป็นความจริงสำหรับผู้เล่า (Narrative Truth) เรื่องเล่าจึงสะท้อนทั้งข้อเท็จจริงและความหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้เล่า ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า เรื่องราวที่เป็นจริง (True Story) จึงมีนัยยะถึงเรื่องราวที่คนเชื่อว่าเป็นจริง (Stories that are believed) การศึกษาเรื่องเล่าจึงเป็นสิ่งที่ซับซ้อน เริ่มจากการมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในชีวิตของผู้เล่า โดยผู้เล่าตีความและเลือกเก็บไว้ในความทรงจำ กลายเป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้เล่า ซึ่งถูกนำมาบอกเล่าอีกครั้ง ในขณะที่นักวิจัยกับผู้เล่าเรื่องสนทนากัน เรื่องราวต่างๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์และความเข้าใจที่เกิดขึ้นระหว่างกัน จากนั้นนักวิจัยจะได้นำเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องมาตีความและเขียนเป็นเรื่องราว ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การวิเคราะห์เรื่องเล่า (Moen, 2006 ; อ้างในภาภรณ์ หะวานนท์, 2553 : หน้า 20-21)

ตามแนวทางดังกล่าว ผู้เรียนและผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษานี้ โดยมีฐานคิดว่า ผู้เรียนจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแต่ละคน ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิต และมีเหตุการณ์ต่างๆ ผ่านเข้ามามากมาย ตัวตนของผู้เรียนจึงถูกสร้างขึ้นมาจากการตีความและการให้ความหมายกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยใช้จินตนาการ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และความปรารถนา ผ่านการเชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่อยู่รอบๆ ตัว และเหตุการณ์แวดล้อมอื่นๆ ผู้เรียน แต่ละคนต่างมีประสบการณ์และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกรอบๆ ตัวและกับตนเองอยู่ตลอดเวลา ประสบการณ์เหล่านี้ประกอบด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่ซับซ้อนจนยากที่จะเข้าใจได้ การจัดระเบียบประสบการณ์ที่ผ่านมาในรูปของเรื่องเล่าที่มีความหมาย จึงเป็นวิธีการเดียวที่บุคคลจะสามารถเข้าใจชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ

สำหรับการวิเคราะห์ตัวบท (Text) ประกอบด้วยการวิเคราะห์ตัวบทจากข้อมูลเชิงเอกสาร และวิเคราะห์ตัวบทจากการสนทนาเล่าเรื่อง โดยในส่วนของวิเคราะห์ตัวบทจากการสนทนาเล่าเรื่อง มองว่าเป้าหมายสำคัญของการวิเคราะห์เรื่องเล่า ไม่ใช่การผลิตสิ่งที่ผู้วิจัยได้เห็นหรือรับรู้ แต่เป็นการสร้างกรอบที่มีพลวัตในการนำองค์ประกอบของข้อมูลมาร้อยเรียงหรือถักทอในลักษณะที่น่าสนใจ ซึ่งสะท้อนออกมาจากตัวนักวิจัยในฐานะที่เป็นผู้เข้าไปแบ่งปันประสบการณ์กับผู้เล่าเรื่อง เรื่องเล่าจึงเป็นตัวบท (Text) ที่ประกอบด้วยประโยคต่างๆ ที่ถูกนำมาเชื่อมโยงหรือร้อยเรียงในรูปของถ้อยแถลง (Statement) ซึ่งถือว่าเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง (Polkinghorne. 1995 ; อ้างในภาภรณ์ หะวานนท์. 2553 : หน้า 28) ดังนั้น นอกจากผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตัวบทควบคู่ไปในขณะที่รับฟังเรื่องราว โดยอาศัยโลกทัศน์ของผู้วิจัย ประสบการณ์และพื้นฐานทางทฤษฎีเพื่อการเข้าถึงเรื่องเล่าของเรื่องราวที่ผู้เล่าต้องการนำเสนอแล้ว ผู้วิจัยยังได้ขออนุญาตผู้เล่าเรื่องทำการบันทึกเสียงการสนทนาไว้ จากนั้นจึงนำมาถอดความแบบคำต่อคำเพื่อนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลจากเรื่องเล่าของเรื่องราวหลายๆ เรื่อง และเกิดขึ้นกับผู้เรียนหลายๆ คน มาสร้างเป็นมโนทัศน์ต่างๆ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษา เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎีจากข้อมูล โดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎี (Theoretical Sensitivity) การตีความ และการให้ความหมายกับข้อมูล

พื้นที่ของการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก

พื้นที่ของการศึกษา คือ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ในเขตรอยต่อระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสระแก้ว ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ประกอบด้วยผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ครูผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครอง ส่วนการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก ถูกกำหนดโดยข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Theoretical Proposition) เพราะการวิจัยภายใต้วิธีวิทยาดังกล่าวไม่ได้เชื่อในเรื่องของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากร ดังนั้น ในกระบวนการของการศึกษาวิจัย จึงไม่อาจแยกขั้นตอน

ของการเก็บข้อมูล การสร้างมโนทัศน์ การเชื่อมโยงมโนทัศน์ และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด แต่ต้องทำขั้นตอนต่างๆ นี้ไปพร้อมๆ กัน ด้วยเหตุนี้ จำนวนและการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงเกิดขึ้นจากความคิดพื้นฐานที่ว่า ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราว (Temporary Theoretical Proposition) เป็นเพียงแนวทางกว้างๆ เพื่อให้นักวิจัยทราบ ว่า ควรหาข้อมูลเกี่ยวกับอะไรบ้าง การหาข้อมูลก็มีไว้จะหาข้อมูล เพื่อมาสนับสนุน ข้อเสนอเชิงทฤษฎีอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการหาข้อมูลเพื่อมาปฏิเสธ (Negative Case) ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราวที่นักวิจัยมีอยู่ ทั้งนี้ เพื่อนำความแตกต่างที่พบมาปรับเปลี่ยนข้อค้นพบเดิมของนักวิจัย ภายใต้ความคิดพื้นฐานดังกล่าว การทำวิจัยจะดำเนินไปเรื่อยๆ จนผู้วิจัยแน่ใจว่าแม้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้น ก็จะไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีถึงจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) กระบวนการเก็บข้อมูลจึงยุติลง

ดังนั้น ในภาพรวมการศึกษานี้ จึงสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งสิ้น 56 คน ประกอบด้วย ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน และผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จำนวน 35 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้เรียน จำนวน 21 คน ซึ่งได้แก่ ครูผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครอง แต่ด้วยจริยธรรมของการวิจัยจึงไม่สามารถเปิดเผยชื่อจริงของผู้ให้สัมภาษณ์ได้ ทุกชื่อที่ปรากฏในบทความนี้จึงเป็นชื่อสมมติที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้นแทนทั้งสิ้น

ผลการศึกษา

ชีวิตก่อนเข้าสู่โรงเรียน : เงื่อนไขที่ทำให้เด็ก/เยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา

โดยทั่วไปแล้วการเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคมของบุคคลมักจะสัมพันธ์กับสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่บุคคลนั้นๆ เป็นสมาชิกอยู่ แม้กระทั่งความแตกต่างที่มาจากชาติพันธุ์ อายุ เพศ ความพิการ ซึ่งถ้าพบทวนอย่างละเอียดจะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้บุคคลถูกจัดเข้าประเภทให้เป็น “ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม” แต่หากกล่าวถึงการศึกษา ก็เป็นการยากที่เราจะคิดว่าการที่เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าสู่

เส้นทางการศึกษาในระบบโรงเรียนสมัยใหม่แล้ว จะกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้อย่างไร เพราะในภาพกว้างการศึกษานั้นถูกมองในภาพบวก กล่าวคือ หากได้มีโอกาสเข้าศึกษาต้องได้รับการพัฒนา มีสติปัญญาเพิ่มพูน และมีความก้าวหน้าในชีวิตตามสมควร กับศักยภาพและทางเลือกในการดำรงชีวิตของบุคคล แต่เราอาจจะไม่เคยคิดไปถึงว่า ระบบการศึกษาที่เราเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งนั้น จะสามารถสร้างให้ผู้คนที่อยู่ในระบบการศึกษานั้นแปลกแยกออกไปหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “กลายเป็นอื่น” ได้อย่างไร เงื่อนไขของบริบทที่ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาตามเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เกิดขึ้นจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการศึกษาซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กันในส่วนที่จะสร้างให้เกิดสถานะของความด้อยโอกาสของคนในชุมชนซึ่งรวมไปถึงโรงเรียนและนักเรียน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนและโรงเรียนในถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคมนั้นมีความพิเศษเฉพาะของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พื้นถิ่นที่มาของคนในชุมชน และอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนในเมืองใหญ่ซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบต่างๆ ที่แตกต่างกันได้ และเมื่อนำสิ่งที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันโดยกฎเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการเปรียบเทียบดังกล่าวไม่ได้ถูกกำหนดจากภายในของตนเองซึ่งหมายถึงชุมชนหรือโรงเรียน จึงทำให้ผู้ตั้งเกณฑ์มักอยู่ในสถานะเหนือกว่า ส่วนผู้ที่ต้องทำตามเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นก็จะตกอยู่ในภาวะของความเสียเปรียบ เฉกเช่นนั้นจึงได้สร้างความด้อยโอกาสให้กับชุมชนและโรงเรียนในชายแดน ซึ่งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการถูกจัดอยู่ภายใต้กรอบความคิดเช่นนี้ จึงส่งผลให้เด็กและเยาวชนในชุมชนที่ทำการศึกษาไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาด้วยเงื่อนไข 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก พื้นฐานทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาของชุมชนที่ส่งผลต่อความเป็นชายขอบทางการศึกษาของชุมชน ชุมชนที่ศึกษาเกิดขึ้นราว 35 ปี ในประมาณช่วงปี พ.ศ.2522-2525 ตั้งอยู่ใกล้กับเขตชายแดนทางด้านตะวันออก หากนับจากคนที่ย้ายถิ่นมาอยู่ที่นี่ในช่วงแรกๆ จากความทรงจำของชาวบ้านที่เข้ามาก่อนได้แล้วว่า แต่เดิมพื้นที่ที่ชุมชนตั้งอยู่นั้นเป็นป่าดิบ การเดินทางเข้าไปลำบากมาก ไม่มีถนน เส้นทางที่ใช้คมนาคมเป็นเส้นทางเกวียน เป็นดิน เป็นหลุม เป็นบ่อ หากจะเดินทางออกจากป่าต้องใช้

เวลาเป็นวันๆ หากเดินทางหน้าแล้งฝุ่นจะคลุ้งไปทั่วแทบมองไม่เห็น ในป่าลึกเข้าไปมีที่ราบอยู่ตรงกลางและไม่ค่อยมีใครกล้าเข้าไป ชาวบ้านรุ่นแรกๆ ที่มาตั้งรกรากนั้นอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “ผู้อพยพ” ที่หนีความลำบากมาส่วนใหญ่แล้วจะมาจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ชัยภูมิ หนองคาย บุรีรัมย์ นครราชสีมา ศรีสะเกษ ขอนแก่น อุดรธานี ร้อยเอ็ด เลย และส่วนน้อยมากที่มาจากภาคตะวันออก เช่น จันทบุรี เป็นต้น การเข้ามาของผู้ตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มก้อนของชาวบ้านเหล่านี้มาด้วยเหตุผลหลักๆ คือ หนีความยากจนแร้นแค้นจากที่ที่เคยอยู่ ต้องการที่ทำกินใหม่รวมทั้งจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะทราบมาว่า ที่นั้ดินดี อุดมสมบูรณ์ และมีที่ให้จับจอง นอกจากนี้ ยังมีเหตุผลอื่นๆ ในการมาตั้งรกรากของคนในชุมชนแห่งนี้ด้วย เช่น ผู้ที่มีอาวุธครอบครอง หรือหนีคดีความ เช่น กลุ่มนิคมคอมมิวนิสต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ทหารป่า นักเลงหรือผู้มีอิทธิพล หนีคู่อริมา ทั้งนี้ เพราะสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าทึบ การเดินทางคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีรถโดยสารเข้าถึง ต้องใช้การเดินทางเท้า พื้นที่นี้จึงเหมาะเป็นที่กบดานหลบซ่อนตัว ลักษณะของการเข้ามาตั้งรกรากในชุมชนมักเป็นการชักชวนกันมา ระหว่างเครือญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง พรรคพวก ถ้าเป็นครอบครัวผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองมักจะมาก่อนเพื่อถากถางที่ดินทำกิน โดยให้ลูกหรือเด็กๆ ตามมาสมทบในภายหลัง การที่ผู้คนย้ายมาอยู่ที่นี่เรื่อยๆ จนกลายเป็นชุมชนใหญ่กลางป่า เพราะผู้ที่อพยพมาเชื่อว่าการทำมาหากินที่นี่สามารถทำให้ชีวิตการเป็นอยู่ดีขึ้นจริง

ในช่วงแรกของการก่อตั้งชุมชน พื้นที่บริเวณนี้ถูกเรียกว่าเป็นพื้นที่สีชมพู เพราะนอกจากความห่างไกลจากสาธารณูปโภคพื้นฐานของความเจริญ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง เดินทางลำบากโดยเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นต้องไปโรงพยาบาล หรืออื่นๆ แล้ว ผู้คนที่มาหน้าหลายตาแม้ว่าจำนวนหนึ่งจะรู้จักกัน เป็นเพื่อน เป็นญาติกัน แต่ก็ยังมีมิชฉาชีพ หรือผู้นิยมคอมมิวนิสต์ปะปนอยู่ในหมู่ชาวบ้านเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยความหวาดระแวง และรู้สึกถึงความไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่อมาเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงมีการจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นในปี พ.ศ.2526 โดยมีคนในช่วงนั้นประมาณเกือบร้อยคน ทั้งนี้ เมื่อมีชุมชนสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ “วัด” และ “โรงเรียน” แต่ด้วยพื้นที่ที่มีความทุรกันดาร การเดินทางยากลำบาก เป็นพื้นที่สีชมพู ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกและสาธารณูปโภคพื้นฐานที่เพียงพอ การมีโรงเรียนในชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะหากชุมชนไม่เป็นไปตามเกณฑ์การจัดตั้งโรงเรียนตามที่รัฐกำหนดก็ไม่สามารถขอให้ มีโรงเรียนได้ แต่เพราะคนในชุมชนมองเห็นความจำเป็นอย่างยั้งของการศึกษากับอนาคต ของเด็กในชุมชนที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ในช่วงแรกผู้อาวุโส/ปราชญ์ชุมชนซึ่งเคยบวชเรียน จึงทำหน้าที่ในการให้ความรู้กับเด็กในชุมชน ส่วนผู้นำชุมชนก็พยายามเดินทางไปติดต่อ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเกือบสิบครั้ง เพื่อขอให้มีการจัดตั้ง โรงเรียนในพื้นที่แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น ผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนจึงหารือและ ชักชวนกันไปติดต่อกับหน่วยงานตำรวจตระเวนชายแดนที่ใกล้ที่สุด ดังคำบอกเล่าที่ว่า “... ก็อยากให้ลูกได้เข้าโรงเรียน เลยไปวิ่งหาโรงเรียน ไปหาครู ดตช. ไปขอเขามาตั้งโรงเรียน ไปขอ ดชด. มาสอนเด็กบ้านนี้ เพราะว่าเด็กเยอะ ไม่มีความรู้...” ทั้งนี้ การเดินทางไป ติดต่อในช่วงนั้น แต่ครั้งยากลำบากและใช้เวลามากเพราะต้องเดินเท้ากันไป ครั้งหนึ่ง ใช้เวลาประมาณสามวัน การพักแรมพักระหว่างทาง ผู้นำชุมชนบางคนต้องขายที่ดินเพื่อ นำเงินมาสนับสนุนเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการต่างๆ จนในที่สุดชาวบ้านก็ได้รับการ สนับสนุนให้มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในหมู่บ้าน ภรรยาของผู้นำชุมชนคนหนึ่ง เล่าว่า “ดีใจ ภูมิใจ เวลาครูเขามาแต่ละที เราต้อนรับ เราช่วยเหลือผูกพันผูกพัน” เมื่อเป็น เช่นนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านกับ ตำรวจตระเวนชายแดน และเป็นสถาบันการศึกษาเพียงแห่งเดียว ที่สร้างพื้นที่ให้กับเด็ก และเยาวชนในชุมชนดังกล่าวได้มีโอกาสเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา

ประการที่สอง วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนในชุมชน มีเป้าหมายการดำเนิน ชีวิตแตกต่างจากระบบคิดของการพัฒนากระแสหลักที่เน้นผลกำไร วิถีชีวิตของชาวบ้าน ในชุมชนที่ทำการศึกษามีลักษณะที่สืบทอดมาจากการทำมาหากินแบบดั้งเดิมตามแบบ สังคมเกษตรกรรม คนจำนวนมากอพยพมาเพื่อหาแหล่งที่ทำกินใหม่ เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยง ท้อง ส่วนใหญ่จึงทำไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่ว ทำนาปลูกข้าว เพื่อเลี้ยงชีพ ชาวบ้านเล่า ว่ามาแรกๆ ปลูกข้าวโดยใช้วิธีการหยอดในหลุม หาบปลา เก็บเห็ดจากในป่าที่อุดมสมบูรณ์ มาประกอบอาหาร และเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวบ้านก็จะช่วยเหลือกัน ภายหลังเมื่อมี ช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ประมาณปี พ.ศ.2540 ชาวบ้านก็หันมาปลูกมันสำปะหลังแทนพืช

อาหารอื่นมากขึ้น เพราะพื้นที่ถูกบุกรุกโดยผู้ซ้างและซ้างไม่กินมันสำปะหลัง ต่อมาเมื่อชุมชนมีการพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับการขยายตัวของพื้นที่การปลูกยางพาราในภาคอีสาน ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกยางพาราและพืชทำเงิน (Cash Crop) มากขึ้น จนเมื่อประมาณปี พ.ศ.2554 การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมมีผลทำให้โรงงานขยายตัวเข้ามาในบริเวณใกล้เคียง คนในชุมชนบางส่วนเริ่มออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบางคน เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำงานที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่เน้นผลกำไรและการแข่งขัน แต่วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนในชุมชนก็ยังคงสัมพันธ์กับวิถีการผลิตในสังคมเกษตรกรรม

การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเป็นสมัยใหม่ มิได้มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่มีผลต่อโอกาสทางการศึกษาของเด็กในชุมชนด้วยเช่นกัน เพราะนโยบายทางการศึกษาที่เน้นย้ำการผลิตบุคลากรในภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ได้เร่งผลิตพลเมืองที่สอดคล้องกับความเป็นแรงงานเฉพาะทางที่มีคุณค่าแตกต่างกันไปตามแต่ละระดับของวุฒิทางการศึกษาและลักษณะงาน ซึ่งส่งผลให้เกิดการจัดลำดับพลเมืองไปตามพื้นฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ตนได้รับ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม จึงต่างพยายามหาหนทางที่จะปรับเปลี่ยนเส้นทางเดินของลูกหลานตนเอง ให้เข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่หนีห่างไกลออกมาจากชุมชนอันเป็นพื้นถิ่นกำเนิด และก้าวเข้าสู่หนทางของการเรียนรู้สู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้วยต้นทุนทางสังคมที่แตกต่างจากสังคมเมือง ทั้งในแง่ของฐานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต การคมนาคม หรือการเข้าถึงของเทคโนโลยี ฯลฯ จึงทำให้โอกาสในการแข่งขันทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในชุมชนที่ศึกษาเป็นไปด้วยความยากลำบาก เด็กบางคนเมื่อออกไปเรียนในโรงเรียนภายนอกชุมชน ต่อมาเมื่อทนต่อแรงกดดันของสังคมภายนอกไม่ไหว ก็ต้องกลับมาเรียนที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ดังนั้น ภาพวาดของการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ทำให้คนในสังคมมองว่า เมื่อตนเองยืนอยู่บนพื้นที่การเรียนรู้ในโรงเรียนแล้ว ก็จะกลายเป็นผู้มีโอกาสที่จะได้ระดับคุณค่าของตัวเองขึ้นสู่ความมั่นคงในชีวิตอย่างเสมอภาคกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว หากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนยังคงเป็นไปเพื่อเป้าหมายในการผลิต

แรงงานในภาคอุตสาหกรรมเพียงหนึ่งเดียว ด้วยองค์ประกอบของชีวิตที่มีความหลากหลายแตกต่างกันในบริบทของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การดำรงชีวิตและถิ่นที่อยู่ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เด็กและเยาวชนในชุมชนทุรกันดารกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ แม้ว่าตนเองจะเข้ารับการศึกษายู่ในระบบโรงเรียนก็ตาม

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความคิดทางการศึกษาของคนในชุมชน แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน เกิดขึ้นเมื่อการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนและมีคนย้ายเข้ามาเพิ่มเติมในช่วงหลัง โดยผู้คนที่ย้ายเข้ามาในช่วงหลังซึ่งมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันนั้น นอกจากจะมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตตามกระแสทุนนิยมแล้ว ยังสร้างให้เห็นถึงความชัดเจนของความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านและแรงงานรับจ้างดั้งเดิมที่ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน กับผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาใหม่ซึ่งเป็นผู้ประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งไม่ได้มีประวัติศาสตร์ชีวิตร่วมกันกับกลุ่มที่มา ก่อน ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนกับคนเหล่านี้เริ่มมีลักษณะที่ค่อนข้างห่างเหินไม่แน่นแฟ้นเหมือนเมื่อก่อน แม้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะให้ความช่วยเหลือชุมชนเมื่อร้องขอ โดยเฉพาะในรูปของตัวเงินก็ตาม แต่คนกลุ่มใหม่ดังกล่าวมีประสบการณ์ที่เคยสัมผัสกับความทันสมัย มีความคิดและการใช้ชีวิตที่แตกต่าง คำนึงกับความสะดวกสบาย และการแข่งขันเพื่อความก้าวหน้า สะท้อนวิถีคิดในการดำรงชีวิตอีกอย่างหนึ่งซึ่งแตกต่างจากคนในท้องถิ่นเดิม ประกอบกับเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนค้าขายมีรายได้และฐานะค่อนข้างดีกว่า จึงเชื่อในการส่งลูกหลานออกไปเรียนนอกชุมชน เพราะมองว่าการศึกษามีอยู่ในชุมชนไม่เหมาะกับลูกหลานของตน และเชื่อว่าคุณภาพของการศึกษาข้างนอกชุมชนดีกว่า การศึกษาในโรงเรียนที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ ยังมองว่าลูกหลานจะได้มีโอกาสในการแข่งขัน และประสบความสำเร็จในชีวิตตามความเชื่อของพวกเขา ด้วยวิธีคิดเช่นนี้เอง จึงเกิดแรงผลักดันทางอ้อมให้โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เข้าสู่กระบวนการถูกสร้างให้เป็นชายขอบของโรงเรียนในเมือง เพราะด้วยเป้าหมายของการศึกษาที่แตกต่าง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงเป็นโรงเรียนที่เปิดกว้างสำหรับเด็กทุกคน ไม่ว่าจะเป็น เด็กยากจน เด็กกำพร้า เด็กไร้สัญชาติ หรือเด็กซึ่งถูกมองว่ามีสติปัญญาด้อยกว่าเด็กวัยเดียวกัน ฯลฯ แต่ด้วยต้นทุนของเด็กที่แตกต่างกัน เมื่อถูกประเมินคุณภาพด้วยเกณฑ์ซึ่ง

เป็นมาตรฐานเดียวกันกับโรงเรียนในเมือง จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะมีคุณภาพไม่เท่ากับโรงเรียนในเมือง และสำหรับเกษตรกรที่ยากจน การส่งลูกหลานไปเรียนนอกชุมชนเท่ากับเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าเดินทาง ซึ่งหากไม่มีพื้นที่ทางการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เด็กและเยาวชนผู้ยากไร้และขาดแคลนก็คงไม่มีโอกาสได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม

ประการสุดท้าย การสร้างการศึกษาชายขอบภายใต้ระบบการศึกษาแบบเดียว โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน ยากจนด้อยโอกาสในถิ่นทุรกันดาร เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพตามความเหมาะสมกับบริบทที่ใช้ชีวิตอยู่ ดังนั้น เด็กและเยาวชน จึงสามารถเลือกที่จะเดินทางในสายอาชีพหรือสาขาวิชาการก็ได้ แล้วแต่เป้าหมายชีวิตของแต่ละคน นอกจากนี้ โรงเรียนยังจัดโครงการเสริมต่างๆ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกทำจริงและทำได้จริง ซึ่งทำให้สามารถนำมาใช้กับชีวิตประจำวันได้ แต่เมื่อวิธีคิดของระบบการศึกษาสมัยใหม่ตั้งอยู่บนความเชื่อทางการศึกษาที่เห็นว่าการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ คือการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะแข่งขันได้ รวมถึงกฎเกณฑ์ กติกา และการบริหารจัดการโรงเรียนที่มีมาตรฐานเป็นหนึ่งเดียวแบบโรงเรียนทั่วไป ทำให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา เพราะเป้าหมายของการจัดการศึกษาดังกล่าวไม่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน ชุมชนที่ทำการศึกษาซึ่งมีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนตั้งอยู่สามารถเรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ชายขอบของจังหวัด ทำให้เห็นว่าการที่เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารแม้จะมีโอกาสทางการศึกษา แต่เมื่อแวดล้อมด้วยบริบททางสังคมที่แตกต่างภายใต้ระบบการศึกษาที่ดำรงอยู่ จึงได้จัดแบ่งขีดเส้นให้ความแตกต่างนั้นกลายเป็นสิ่งที่ด้อยกว่า โดยอาจจะไม่ได้ตระหนักว่าความปรารถนาดีบนฐานคิดเดียว อาจจะไม่สามารถตอบสนองอย่างครอบคลุมต่อความต้องการในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามที่พึงประสงค์ ซึ่งแต่ละคนอาจมีเป้าหมายและมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น เป้าหมายของการจัดการศึกษาจึงไม่ควรเป็นไปด้วยมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว แต่ควรมีทางเลือกเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้

ชีวิตการศึกษาในโรงเรียน : อัตลักษณ์การจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การตระหนักว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีความปรารถนาในการดำเนินชีวิตตามครรลองของศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามของสังคม คือแนวทางที่ครูตำรวจตระเวนชายแดนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพราะท่ามกลางสภาพพื้นที่ที่ทุรกันดารไกลคมนาคม ประกอบกับผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มาตั้งรกรากจากภูมิลำเนาที่แตกต่างกัน และมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายในการย้ายถิ่น บ้างก็เข้ามาเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินเพื่อความอยู่รอด บ้างก็หลบหนีความผิดหรือหนีคดีมา ย่อมทำให้เกิดปัญหามากมายในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาความมั่นคงปลอดภัย ปัญหาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ปัญหาความยากจน ปัญหาสุขภาพ และปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ภายใต้สภาพปัญหาดังกล่าว ครูตำรวจตระเวนชายแดน จึงต้องทำหน้าที่ด้วยความอดทนและเสียสละ เพราะตระหนักดีว่าหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง มิใช่มีเพียงภาระงานที่รับผิดชอบเฉพาะการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเท่านั้น แต่จะต้องเข้าไปสร้างสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน ใส่ใจในความเดือดร้อนของชุมชน ปกป้องดูแลคุ้มครองชุมชน จนเสมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นโรงเรียนที่อัตลักษณ์ของการจัดการศึกษาที่แตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป เพราะสามารถบริหารจัดการจนเชื่อมประสานโรงเรียนให้เป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน และสามารถจัดการเรียนการสอนจนสร้างให้พื้นที่ในโรงเรียน กลายเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารได้เข้าถึงการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียม

การบริหารจัดการโรงเรียน ในฐานะที่เป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน

การจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแต่เริ่มแรกนั้น เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ให้เด็กและเยาวชนอ่านออกเขียนได้ และสามารถดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นของตน การจัดการศึกษาของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงไม่ได้นำเอาความรู้ที่เป็นสูตรสำเร็จรูปจากการศึกษาของภาครัฐไปปฏิบัติกับผู้เรียนเหมือนกันทุกคน แต่คำนึงถึงความแตกต่างในบริบทของท้องถิ่นและชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น

การบริหารจัดการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงมีแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียน ดังนี้ ประการแรก การใช้งานมวลชนสัมพันธ์ โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันปรามตักเตือนมากกว่าการจับกุม โดยตำรวจตระเวนชายแดนจะไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนในแต่ละคุ้ม อันนำไปสู่ความเข้าใจในการทำงานของตำรวจตระเวนชายแดนว่าไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการจับกุม แต่เพื่อร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน ดังเช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในงานประเพณีต่างๆ หรือในช่วงแรกเมื่อมีการตั้งโรงเรียน ตำรวจที่มาปฏิบัติงานในฐานะครูตำรวจตระเวนชายแดนยังไม่มีที่พัก จึงจำเป็นต้องอาศัยในชุมชน และคนในชุมชนจะเป็นคอยช่วยจัดหาที่พักอาศัยและนำอาหารมาแบ่งปัน อีกทั้งการทำงานของตำรวจตระเวนชายแดน ที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างคนในชุมชนไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากการสร้างกิจกรรม โดยครูตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อปรับความเข้าใจของคนในชุมชน กล่าวคือ เวลาประมาณ 15.00 นาฬิกา หลังเลิกเรียนครูตำรวจตระเวนชายแดน จะทำหน้าที่ให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตย จัดเครื่องดนตรีมีกลองชุด พิณ เครื่องขยายเสียงประกอบการจัดกิจกรรม นอกจากนี้ครูและชุมชนยังช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านให้สะอาด พัฒนารั้วบ้าน มีการแข่งขันประกวดความสวยงามระหว่างคุ้มเพื่อชิงรางวัล โดยใช้พื้นที่โรงเรียนในการจัดกิจกรรม รวมทั้งครูตำรวจตระเวนชายแดนยังเดินลาดตระเวนในหมู่บ้านเพื่อดูแลความปลอดภัย อันเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนความรู้สึกจริงใจซึ่งกันและกัน ได้หลอมรวมความรู้สึกผูกพันระหว่างครูและชุมชน จึงทำให้ชุมชนและโรงเรียนต่างรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกัน ประการที่สอง การสลายทัศนคติของเด็กนักเรียนในเรื่องการแบ่งแยกฐานะทางครอบครัว เด็กนักเรียนนับได้ว่าเป็นบริบทที่สำคัญประการหนึ่ง ในการมีส่วนร่วมในการสร้างรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวให้เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือในระหว่างการเรียนการสอนครูจะสังเกตเห็นว่ามีการแบ่งแยกระหว่างเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะแตกต่างกันไป ครูตำรวจตระเวนชายแดน จึงเห็นว่าการสอนให้เด็กเคารพในความแตกต่างของแต่ละคนมีความสำคัญ เพราะการที่เด็กมีทัศนคติอย่างไรจะนำไปสู่การถ่ายทอดให้คนในครอบครัวได้ฟังทำให้ครอบครัวได้ถูกคิด และสิ่งเหล่านี้จะเป็นการกล่อมเกลาชุมชนในทางอ้อม และสำหรับเด็กเองจะสามารถก้าวพ้นอคติ

ที่เกิดจากความแตกต่าง แต่จะเข้าใจและสามารถเห็นความแตกต่างเหล่านั้น เป็นความหลากหลายที่ได้จะต้องมีการปรับตัวในการอยู่ร่วมกัน ด้วยฐานคิดเช่นนี้ ครูผู้บริหารโรงเรียนจึงกำหนดให้ชั่วโมงโฮมรูมในช่วงวันศุกร์ เป็นชั่วโมงอบรมจริยธรรมคุณธรรมให้กับเด็ก โดยครูจะพยายามชี้แจงอธิบายให้เด็กฟังว่า “คนเราไม่เหมือนกัน มีที่มาไม่เหมือนกันเพราะฉะนั้น จึงไม่ควรแบ่งแยกว่า คุณมาจากครอบครัวอย่างนั้นอย่างนี้ คนที่มาเรียนด้วยกันเป็นเพื่อนกันหมด คุณครูรักเท่ากัน คุณครูไม่เลือกว่าต้องรักเด็กที่แต่งตัวสะอาด...”

ภายใต้แนวทางดังกล่าว การบริหารจัดการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงเป็นการดึงสมาชิกของชุมชนเข้ามาสู่ระบบของการเรียนรู้ ที่มีแนวทางของการสร้างความรู้ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ครูตำรวจตระเวนชายแดนจึงต้องสร้างศรัทธาและความไว้วางใจขึ้นระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมองเห็นความสำคัญ และให้ความร่วมมือในการนำบุตรหลานของตนเข้าสู่โรงเรียน เพราะภายใต้อุดมการณ์ทางการศึกษาที่ไม่แยกส่วนออกจากชุมชน ครูตำรวจตระเวนชายแดนจึงวางตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ครูก็จะอาศัยอาหารการกิน ที่พักพิงจากผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชน ส่วนชุมชนก็จะอาศัยการดูแล ระวังระวังความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย และปัญหาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนจากครูตำรวจตระเวนชายแดน ครูจึงมีบทบาททั้งความเป็นตำรวจและครู รวมทั้งความเป็นสมาชิกของชุมชน การมีส่วนร่วมในความเป็นชุมชนดังกล่าว ทำให้ครูไม่สวมบทบาทของนักวิชาการ แต่เป็นการให้คำปรึกษา แนะนำ เรียนรู้ และมองเรื่องราวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาหรือความต้องการจากมุมมองของสมาชิกในชุมชน ส่งผลให้การจัดวางพื้นที่ของโรงเรียน ไม่เป็นเอกเทศแยกออกจากชุมชน แต่เปิดกว้างให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ได้ตามความต้องการ

ภาพลักษณ์ของครู ซึ่งเป็นผู้ปรารถนาที่จะถ่ายทอดความรู้ในฐานะสมาชิกในครอบครัว ทำให้การเรียนรู้ในโรงเรียนผูกพันอยู่กับความต้องการของชุมชน มีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน มีความเสียสละ มีความศรัทธา และเชื่อมั่นในครูและโรงเรียน ดังนั้น ผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชนจึงให้ความร่วมมือกับโรงเรียนเสมือนโรงเรียนกับชุมชนเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันที่สังคมได้เปลี่ยนเข้าสู่ความทันสมัย ความเจริญที่เข้ามาสู่พื้นที่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ความสะดวกสบายในการเดินทาง หรือระบบการสื่อสารที่ทันสมัย จนทำให้พื้นฐานการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมสู่การทำงานรับจ้างหรือค้าขาย รวมถึงการบริโภคนิยมก็ได้มุ่งโถมเข้าสู่ชุมชน จนทำให้สมาชิกในชุมชนต้องดิ้นรนในการประกอบอาชีพมากขึ้น โอกาสที่จะให้เวลาต่อการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนจึงอาจมีน้อยลง แต่ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียน รูปแบบการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียน จึงได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ดังเช่น ในอดีตคนในชุมชนสามารถเข้าร่วมประชุมในหลายช่วงเวลา ก็เปลี่ยนมาเป็นการจัดประชุมในช่วงวันหยุดหรือช่วงที่มีกิจกรรมพิเศษ หรือจากเดิมที่ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของโรงเรียน ก็เปลี่ยนมาสู่การส่งตัวแทนของชุมชน โดยแบ่งเป็นคุ้มซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โดยมีครูเป็นที่ปรึกษาคุ้มละหนึ่งคน หรือส่งตัวแทนผู้ปกครองซึ่งมีเวลาว่างจากการทำงานเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียน เช่น การช่วยทำอาหารกลางวัน หรือช่วยทำความสะอาดอาคารอาหารกลางวันของเด็ก ส่วนสมาชิกในชุมชนก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา และเป็นผู้สอนความรู้เชิงประสบการณ์ให้แก่นักเรียน การตัดสินใจเกี่ยวกับโรงเรียนจึงไม่ได้อยู่ที่อำนาจของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นความเห็นร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทั้งยังยอมรับระบบอาวุโส ให้เกียรติผู้นำชุมชน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการสถานศึกษา ส่วนการเลือกกรรมการท่านอื่นๆ ก็จะเป็นผู้นำด้านอื่นๆ ในชุมชน เช่น ตัวแทนทางศาสนา ศิษย์เก่า ตัวแทนทางเศรษฐกิจ เป็นต้น รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันเช่นนี้จึงทำให้โรงเรียนเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

คำบอกเล่าผ่านประสบการณ์ชีวิตของครู และนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่ผ่านมาเกิดขึ้นภายใต้เป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการคือ 1) การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในการดำรงชีวิต และ 2) การจัดการเรียนการสอนภายใต้

การกำกับมาตรฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และไม่ว่าการจัดการเรียนการสอนจะดำเนินการไปเพื่อเป้าหมายใด แต่สิ่งหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็คือ การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Center) และภายใต้บริบทที่ผู้เรียนมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันในเมือง การจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงมีความเฉพาะตัว (Specific) และมีความแตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป นั่นเป็นเพราะครูตำรวจตระเวนชายแดนเชื่อว่า “เด็กทุกคนมีความแตกต่างกัน เด็กทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ และการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา” ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จึงไม่ได้เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกิจกรรมมากๆ โดยไม่ได้คิดว่ากิจกรรมนั้นๆ จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีเพียงใด แต่ทุกกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะเน้นการสร้างสรรค์ความรู้จากกิจกรรมที่มีความหลากหลาย โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเพิ่มพูนและพัฒนาองค์ความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อส่งเสริมทักษะในการดำเนินชีวิต และทักษะในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของเด็กนักเรียน

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ เกิดขึ้นในช่วงแรกของการตั้งโรงเรียน ซึ่งเมื่อโรงเรียนมีแนวทางการบริหารจัดการในฐานะที่เป็นครอบครัวหนึ่งของชุมชน ครูในฐานะที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับนักเรียนในการจัดการเรียนการสอน จึงไม่ได้แยกขาดจากชุมชน เพราะครูผู้สอนแต่ละคนต้องรับผิดชอบจำคัมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน การเป็นสมาชิกในชุมชนจึงทำให้ครูเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของเด็กและชุมชนอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น เมื่อต้องสอนนักเรียน ครูจะทราบว่าเด็กคนใดมีความต้องการการดูแลเป็นพิเศษในเรื่องใด ใครเรียนเก่งในด้านวิชาการ ใครชอบเล่นกีฬา ใครชอบทำการเกษตร ใครชอบเรียนแบบลงมือปฏิบัติจริง ใครมีพฤติกรรมเสี่ยง ใครมีปัญหาในเรื่องใด เป็นต้น การที่ครูเข้าใจบริบทที่ส่งผลต่อพฤติกรรมเด็ก จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง “ครู” กับ “เด็กนักเรียน” เป็นเสมือน “พ่อแม่” ที่คอยดูแล “ลูก” ด้วยความรักอย่างมีเมตตาธรรม ดังเช่น ในกรณีของมะลิซึ่งเป็นเด็กที่ขาดเรียนบ่อยจนมีเวลาเรียนไม่

ครบ หากใช้บรรทัดฐานของการเข้าเรียนตามเวลาเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน มะลิก็ต้องหมดสิทธิสอบ แต่เพราะครูทราบดีว่าการขาดเรียนของมะลิซึ่งเป็นเด็กกำพร้าที่อาศัยอยู่กับยายเพียงลำพัง เกิดขึ้นเพราะต้องไปช่วยตาทำงานในไร่ หรือไปช่วยดูแลยายที่เจ็บป่วย การลงโทษด้วยการตัดสิทธิสอบจึงไม่ใช่วิถีทางที่ครูเลือกปฏิบัติ หรือกรณีเรื่องการวางแผนการสอน แม้ว่าการวางแผนการเรียนการสอนจะต้องกำหนดให้เป็นไปตามแนวทางที่หลักสูตรกำหนด แต่เพราะครูตระหนักดีว่าเด็กแต่ละช่วงวัยมีพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ครูจึงพยายามปรับแผนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพของนักเรียน อย่างเช่น การให้ครูประจำชั้นเป็นผู้รับผิดชอบสอนทุกรายวิชาในนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 เนื่องจากครูทราบว่าเด็กในวัยนี้ต้องการความรักความเข้าใจจากครูเหมือนลูก ต้องการความรักจากพ่อแม่ การเปลี่ยนหน้าครูเข้าไปสอนก็เหมือนคนแปลกหน้าที่เข้ามาเด็กจึงกลัวและปฏิเสธครูผู้สอนจนอาจทำให้ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนลดลง และสำหรับเด็กนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ครูจะสอนเป็นรายวิชา เพราะเด็กในวัยนี้เริ่มเติบโตมากขึ้น การสอนโดยให้ครูประจำชั้นสอนทุกรายวิชา อาจทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายและไม่ตั้งใจเรียนจนอาจทำให้ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนลดลงเช่นกัน

ด้วยความที่ครูตระหนักดีว่า ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีความแตกต่างไปตามสภาพแวดล้อมที่เขาดำรงชีวิตอยู่ ดังนั้น แม้ว่าครูตำรวจตระเวนชายแดนจะไม่มีคุณวุฒิทางการศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ก็สามารถจัดการเรียนการสอนที่มีความหมายให้กับเด็กและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ เพราะสำหรับเด็กนักเรียนและผู้คนในชุมชน ครูมิได้มีหน้าที่เพียงแค่การสอนหนังสือ แต่เป็นตำรวจที่คอยจับผู้ร้าย เป็นตุลาการที่คอยไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เป็นเกษตรกรที่ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ทำแปลงเกษตรเพื่อผลิตอาหารเลี้ยงเด็ก เป็นหมอด่าแยะทำคลอด เป็นสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และเป็นครูที่มีความรัก ความเมตตาต่อเด็กนักเรียน ดังนั้น แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนภายใต้เป้าหมายที่มุ่งเน้นให้เด็กอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในดำรงชีวิต จะไม่ได้ยึดถือในเรื่องกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจะไม่มีมาตรฐาน นั่นเป็นเพราะการจัดการเรียนการสอนของครูที่มีต่อเด็กนักเรียน มิใช่การทำงานตามหน้าที่เพื่อแลกกับค่าตอบแทนเพียงอย่างเดียว แต่มี

รางวัลเป็น “รอยยิ้ม” และ “มีความสุขเมื่อได้เห็นลูกศิษย์ที่เราปั้นมากับมือประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ”

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 คือ จุดเปลี่ยนที่สำคัญของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพราะก่อนหน้านี้โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มิได้แยกเด็กออกมาจากวิถีการดำรงชีวิตตามแบบพ่อแม่ เมื่อเด็กเรียนจบจากโรงเรียนก็จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน เด็กยังคงเรียนรู้เรื่องการทำมาหากิน และดำรงชีวิตในด้านอื่นๆ จากพ่อแม่และคนในชุมชน ส่วนการเรียนรู้ในโรงเรียนซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้เด็กอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในการดำรงชีวิต ก็มีใช่เป็นการเรียนการสอนที่มีจุดมุ่งหมายในการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอย่างเคร่งครัด แต่เมื่อพระราชบัญญัติการศึกษามอบดับดังกล่าวถูกประกาศใช้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงถูกกำกับและควบคุมคุณภาพมาตรฐานของการเรียนการสอนมากขึ้น ด้วยกระบวนการดังกล่าวนี้ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจึงต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐาน แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Center) และเน้นกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมทักษะในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของเด็ก เพราะด้วยความที่เด็กมีต้นทุนทางสังคมที่แตกต่างจากเด็กในเมือง หากทุกโรงเรียนมุ่งหวังที่จะจัดการศึกษาเพียงเพื่อให้เด็กมีความเป็นเลิศทางวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว เด็กยากจนจำนวนมากก็จะต้องถูกคัดออกจากระบบการศึกษาโดยไม่ต้องสงสัย แต่เพราะโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี การเรียนการสอนในเรื่องของ “วิชาชีวิต” และ “คุณธรรม” จึงสอดแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียนอย่างมากมาย ดังที่นารีเล่าให้ฟังว่า “...ครูสอนให้เราทำแปลงเกษตรเหมือนกับสอนคุณภาพชีวิตให้เรา สอนให้เรารู้จัก ได้ลงมือทำ เราก็ทำเป็น ไม่ใช่ว่าสอนบนกระดานแล้วเด็กก็ทำไม่เป็น อย่างขุดดิน หว่านเมล็ด ปลูกคะน้า ผักบุ้ง พุดได้เลยว่าทำเป็นหมด เพราะครูจะให้เราฝึกชอบคนละแปลง เราก็ต้องดูแลของเราเอง แล้วเราก็จะเปรียบเทียบกับเพื่อนข้างๆ ว่าทำไมแปลงเธอสวยจัง มันเขียว มันเหลือง ก็เปรียบเทียบกับกัน แข่งกันรดน้ำพรวนดิน บรรายากดม้นก็สนุก และครูยัง

สอนให้รู้จักประหยัดอดออม อย่างพอตัดผักเราก็เอาไปให้ครู ครูก็เอามาทำอาหารให้เรา กิน พอเหลือก็เอาไปขาย แล้วครูก็จดไว้ในสมุดว่าคนนี้ได้กี่กิโล คนนั้นได้กี่บาท พอเห็นยอดเงินในสมุดเยื้อง ๆ เราก็ภูมิใจ...” หรือจากคำบอกเล่าของยังยุทธที่ว่า “...ผมจำได้ว่า แต่ก่อนตอน ป.3 ตอนอยู่ที่บ้านเดิม กลับไปบ้านคือพุดง่าย ๆ ผมไม่เคยไหวพ้อแม่ผมเลย แต่พอมายู่ที่นี้ครูจะเน้น กลับไปถึงบ้านต้องทำความสะอาดผู้ปกครอง ต้องซื้อสัตย์ ไม่ขโมยของใคร ต้องขยัน ช่วยพ่อแม่ทำงาน ครูจะเน้นเรื่องแบบนี้มาตลอด จนมันเข้ามาอยู่ในตัวเราโดยไม่รู้ตัว แต่ผมว่ามันก็เป็นข้อดีนะ...”

ในส่วนของการวัดและประเมินผล โรงเรียนก็ใช้การวัดและประเมินผลที่หลากหลาย และเน้นการประเมินตามสภาพความเป็นจริง เพื่อให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผ่านเกณฑ์การประเมินตามหลักสูตร ส่วนในแง่ของการจัดการเรียนการสอน ครูจะร่วมกันประชุมวางแผนเพื่อปรับเปลี่ยนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน และบูรณาการการเรียนการสอนในทุกกิจกรรมการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างลงตัว อย่างเช่น ในวิชาคณิตศาสตร์ ครูจะเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้เข้ากับโครงการส่งเสริมสหกรณ์ โดยให้เด็กดูแลรับผิดชอบและบริหารดำเนินการเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการขาย การทำบัญชี เด็กจะเป็นผู้คิดคำนวณเองโดยมีครูเป็นที่ปรึกษา ส่วนในวิชาวิทยาศาสตร์ ครูจะพานักเรียนไปทำอาหารเพื่อประกอบเลี้ยงตอนกลางวัน อย่างเช่น ทำข้าวผัด ก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ แล้วสอนในเรื่องสารอาหารว่าอาหารชนิดใดมีสารอาหารอะไรบ้าง ซึ่งเด็กก็จะทราบในทันทีว่าสิ่งที่ตนเองกินมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด หรืออย่างในวิชาสุขศึกษา ครูจะเชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้กับโครงการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก และโครงการควบคุมโรคขาดสารไอโอดีน โดยแจกแบบฟอร์มให้เด็กช่วยกันสำรวจเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของครอบครัวตนเองว่าเป็นอย่างไร แล้วสรุปประเมินว่าใครมีสุขภาพอนามัยเป็นอย่างไร ต้องดูแลตนเองอย่างไร เป็นต้น ส่วนในรายวิชาที่ได้แก่นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ค่อนข้างต่ำ อย่างเช่น วิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษ ครูจะมีการสอนเสริมนอกเวลา และไปศึกษาอบรมเพิ่มเติม เพื่อมุ่งหวังที่จะพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ผ่านเกณฑ์การประเมิน และมีสถานภาพของความเป็นนักเรียนตามกรอบมาตรฐานที่กำหนดได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้น หากตั้งคำถามว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมีคุณภาพในการจัดการเรียนการสอนหรือไม่? คำตอบสำหรับเด็กนักเรียนและผู้ปกครองก็คือ “โรงเรียนสอนให้เราได้อะไรหลาย ๆ อย่าง แม้เราจะอยู่ในครอบครัวที่ไม่ได้ร่ำรวย แต่ก็ยังมีโรงเรียนโรงเรียนหนึ่งที่ทำให้ความรู้กับเรา ทั้งด้านวิชาการและการดำเนินชีวิต ครูสอนให้เราทำกิจกรรมต่างๆ ตามโครงการตามพระราชดำริมากมาย นอกจากครูจะให้ความรู้กับเราแล้ว ครูยังให้อาชีพกับเราอีกนะ ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวเราดีขึ้นต่างจากเดิมมากเลย พ่อแม่ก็ภาคภูมิใจ คือมันสามารถเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่ของเราให้ดีขึ้นได้...” แต่หากใช้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพของโรงเรียน คำตอบของคนทั่วไปอาจมองว่า “มีคุณภาพน้อยหรือไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน” คำตอบที่แตกต่างกันดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นได้ว่า “คุณภาพของการเรียนการสอน” ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งนั้นเป็นอย่างไร แต่ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการวัดและประเมินผล ดังนั้น แม้ว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จะถูกประเมินคุณภาพให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดีกว่าโรงเรียนในเมืองซึ่งมีความพร้อมกว่าทุกด้าน แต่สำหรับเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนคือสถานศึกษาที่พร้อมจะเปิดกว้างให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียม

ชีวิตเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน : ความสำเร็จของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

การจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียน (Schooling) ที่เป็นแบบชั้นเรียน (class room) นั้น หมายความว่า ครูต้องสอนตามหลักสูตรซึ่งกำหนดจากส่วนกลางตามมาตรฐาน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถทัดเทียมกันทั่วประเทศ โดยหวังว่าครูผู้สอนจะมีความรู้ความสามารถเสมอเหมือนกัน และนักเรียนก็จะมีความรู้ความสามารถในอันที่จะเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น สำหรับโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็ถูกคาดหวังเช่นกันว่า หากทำตามเป้าหมายและมาตรฐานของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ก็จะได้ชื่อว่าสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายของการศึกษา แต่การจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในเขตพื้นที่ที่มีความเฉพาะเป็นของตนเองเช่นนี้ หากมองในอีกระดับหนึ่ง คงไม่ใช่เป็นการสร้างความสำเร็จตามเกณฑ์มาตรฐานของส่วนกลางเท่านั้น หากแต่โรงเรียนได้จัดระบบการศึกษาของตนเองซ้อนขึ้นมาจนกลายเป็นอัตลักษณ์

ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จให้แก่เด็กและเยาวชนในฐานะคนพื้นถิ่น ให้มีอัตลักษณ์ของความเป็นนักเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ผ่านการจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนกำหนดขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับบริบทของชุมชนหรือท้องถิ่น เพื่อพัฒนาหรือเติมเต็มให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้เป็นพลเมืองที่ดีของชุมชนและสังคม ในฐานะซึ่งเป็นบุคคลที่มีวินัยในเชิงสร้างสรรค์ มีสำนึกในหน้าที่ของตน และมีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตนเอง

การเป็นผู้มีวินัยในเชิงสร้างสรรค์

การสร้างให้คนมีวินัยโดยเฉพาะวินัยในตนเองนั้น เป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและยั่งยืน ผู้มีวินัยจะปฏิบัติตามแนวทางหรือกฎเกณฑ์นั้นๆ ไม่ใช่เพราะกลัวการทำผิดและการลงโทษเท่านั้น แต่มากไปกว่านั้นคือการกำกับตนเองให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเข้าใจและรู้เท่าทัน โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเป็นสถาบันการศึกษาที่มีวิธีการปลูกฝังหรือสร้างนักเรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย อันเป็นผู้เคารพกฎเกณฑ์ของโรงเรียนและสังคมที่มีความสำคัญ คือ ประการแรก ครูเป็นข้าราชการตำรวจ ซึ่งแสดงบทบาทสองด้านพร้อมกัน นั่นคือ เป็นทั้งผู้ให้การศึกษาแก่เยาวชนและเป็นผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ ภาพที่เด็กนักเรียนมองครูตำรวจตระเวนชายแดนนั้น พวกเขาเห็นว่าครูที่นี้ต่างจากที่อื่นๆ คือ สวมใส่ชุดตำรวจ (ชุดพรางสีเขียว) พกปืนตลอดเวลา โดยเฉพาะสมัยก่อนที่มีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยๆ บางคนเล่าว่า “สมัยเป็นนักเรียนชั้นเด็กเล็ก เกือบยี่สิบปีมาแล้ว ครูสอนอยู่ดีๆ ก็หยุดสอนเพื่อเข้าไปตามจับกุมผู้ทำผิดกฎหมาย พวกเราก็หยุดเรียนรอครูกลับมา ... ” ภาพการปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างจริงจัง การอุทิศตน และการทำงานอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ ทำให้นักเรียนเห็นเป็นแบบอย่างจนเกิดการซึมซับการปฏิบัติตนตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือแบบแผน เพราะเห็นว่าเป็นคุณค่าที่ดีงาม ได้รับการยกย่อง และได้รับการกล่าวชมเชย ประการที่สอง ความรับผิดชอบที่เกิดจากการฝึกฝนผ่านการเรียนการสอนของโรงเรียน โรงเรียนมีการดำเนินโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน และโครงการอื่นๆ ที่หลากหลาย กิจกรรมนี้ถือว่าเป็นจุดเด่นของโรงเรียนที่ฝึกฝนให้นักเรียนได้เรียนรู้ทั้งวิธีการปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และประกอบอาหารที่โรงเรียน

โดยครูจะมอบหมายให้นักเรียนรับผิดชอบดูแลทุกขั้นตอน ตั้งแต่การชุดแปลง เตรียมดิน หว่านเมล็ด ใส่ปุ๋ย บำรุงรักษา นักเรียนทุกคนจึงต้องรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย เพราะหากปล่อยเลยแล้วความเสียหายก็อาจเกิดขึ้น อย่างเช่น หากเป็นพรรณน้ำผักแต่ไม่ทำ ผักอาจเหี่ยวเฉาตายได้ หรือหากไม่ให้อาหารปลา ไก่ หรือเปิด สัตว์ก็จะหิว ซึ่งทำให้เด็กนักเรียนตระหนักว่า หากตนเองไม่ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายความเสียหายก็จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจึงเป็นการยากที่จะปฏิเสธความรับผิดชอบ ประการสุดท้าย การเตรียมตัวสมัครสอบแข่งขันเพื่อรับทุนการศึกษา สำหรับเด็กยากจน การได้รับทุนพระราชทานให้ศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นนั้น ถือได้ว่าเป็นความไฝ่ฝันอันสูงสุด พวกเขาจึงทราบดีว่าต้องเรียนดี มีความประพฤติดีจึงจะได้ทุน ดังนั้น เวลาเรียนจึงมีความตั้งใจฟังครูสอน ผักฝนทำการบ้าน มีความตรงต่อเวลา ขยันเรียน และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของโรงเรียนอย่างตั้งใจ

วิถีชีวิตของนักเรียนโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างให้เด็กนักเรียนเป็นผู้มีวินัย โดยเฉพาะวินัยของตนเอง ความเป็นผู้มีวินัยซึ่งได้รับการปลูกฝังในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนนั้น ส่งผลให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีกรอบในการดำเนินชีวิตที่ควบคุมกำกับตนเองได้ เมื่อเข้ามาทำงานจึงเป็นผู้ยึดมั่นในระเบียบวินัย เพื่อไม่ให้งานเกิดความบกพร่อง และที่สำคัญต้องเป็นตัวอย่งที่ดีให้กับเด็กหรือเยาวชนรุ่นหลัง การคิดถึงคนรุ่นหลังเช่นนี้ เป็นสำนึกที่มีต่อชุมชนว่าคนรุ่นต่อไปต้องเป็นสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพ มีหลักในการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติตามกติกากฎเกณฑ์ของสังคม ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น สามารถประสานประโยชน์ ยึดความถูกต้อง และเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความเป็นผู้มีวินัยของผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มีลักษณะของการมีวินัยทั้งระดับบุคคลคือวินัยในตนเอง และระดับสังคมคือวินัยของการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม โดยคำนึงถึงการยึดกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นที่ตั้งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

การมีสำนึกในหน้าที่ของตน

ความสำนึกเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ ของการเป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน ตำรวจตระเวนชายแดน สำนึกนี้เป็นความรู้สึกที่สำนึกได้ว่าตนเองเป็นใคร ควรต้องทำอะไร ประพฤติปฏิบัติอย่างไรทั้งต่อตนเองและสังคม ความระลึกได้ของบุคคลจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่ได้รับการปลูกฝังอบรม สั่งสอน หรือเรียนรู้จนเกิดทัศนคติต่อชีวิตว่า อะไรคือการปฏิบัติที่ชอบธรรมหรือถูกต้อง เช่น การยึดมั่นในคุณค่าของความกตัญญู หรือการตอบแทนผู้มีพระคุณ ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน มี พ่อ แม่ และญาติมิตร ที่ยังอาศัยทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้านของตน ซึ่งต้องการการดูแลจากลูกหลานที่มีฐานะมั่นคง เพื่อพยุงบุพการีในวัยชรา และอยู่ร่วมกันอย่างครบหน้าครบตาพร้อมญาติ สร้างความอบอุ่นและความมั่นคงในชีวิต ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนหลายคน เรียนต่อจนสำเร็จปริญญา มีการศึกษาสูงสามารถประสบความสำเร็จมั่นคงได้ บางคนทำงานในที่ต่างๆ นอกชุมชนหมู่บ้าน มีรายได้เพียงพอสำหรับการส่งมาจนเจือครอบครั้ว บางคนเลือกกลับมาทำงานเพื่อชุมชน และเลือกรับราชการที่มีอยู่ในชุมชน เช่น งานทางสาธารณสุข งานทางด้านเกษตร และที่สำคัญมีการเลือกรับราชการเป็นครูตำรวจตระเวนชายแดน เพราะสำนึกต่อบุญคุณพ่อแม่ซึ่งมีอายุมากแล้วอยากกลับมาดูแลในยามวัยชรา เป็นการตอบแทนที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับลูกที่มีต่อพ่อแม่ ซึ่งเป็นค่านิยมหลักของสังคมไทย และในชุมชนนี้พ่อแม่เองก็มีความหวังว่า หากลูกจบการศึกษาแล้วกลับมารับราชการในท้องถิ่น พ่อแม่จะมีความสุขมาก ถือว่าลูกทำให้พ่อแม่มีหน้ามีตาหรือมีเกียรติ ดังนั้น แล้วลูกที่มีสำนึกในความกตัญญูก็จะปฏิบัติตามค่านิยมดังกล่าว

ส่วนการช่วยเหลือชุมชนในฐานะปัจเจก สามารถพบได้อย่างชัดเจนและเป็นไปตามความคาดหวังและสำนึกของตนเอง เช่น บางคนมาทำงานหลังจากสำเร็จการศึกษาสายสุขภาพในท้องถิ่นเดิม ทำให้มีโอกาสมาให้บริการญาติพี่น้อง มีความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดดูแลรักษาคนไข้เหมือนดูแลญาติตนเอง ให้คำแนะนำด้วยความหวังดีเป็นกันเอง บางคนได้รับทุนไปศึกษาในโควต้าของจังหวัดเพื่อไปเรียนให้สำเร็จการศึกษา แล้วลงนามในสัญญาว่าจะกลับมาใช้ทุน มารับราชการหรือมาทำงานในชุมชน ซึ่งการกลับมาใช้ทุน

ดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่ทำตามสัญญาเท่านั้น แต่เป็นความรู้สึกผูกพันกับชุมชน และต้องการกลับมารับใช้ หรือตอบแทนบุญคุณที่ทางจังหวัดได้ให้โอกาสไปเรียน มิฉะนั้นแล้วการก้าวไปสู่สถาบันการศึกษาที่มีการแข่งขันสูง คงเป็นการยากมากสำหรับนักเรียนที่ห่างไกล ความเจริญ หรือในกรณีที่ได้ด้วยทุนพระราชทาน ซึ่งเป็นทุนไม่มีเงื่อนไขหรือข้อผูกพันใดๆ แต่เมื่อผู้สำเร็จการศึกษาได้มีโอกาสหางานทำแล้ว ก็จะสำนึกถึงความช่วยเหลือจากทุนดังกล่าวและกลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนเอง และบางคนสำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือปริญญาแล้ว กลับมาทำงานเป็นครูในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอันเป็นโรงเรียนที่ตนเคยเรียนมา เพื่อหวังจะมาสอนหรือพัฒนาเยาวชนรุ่นหลังให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงคิดว่าเมื่อตนเองมาเป็นครูแล้วจะใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ เพื่อพัฒนาเด็กด้วยการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีมาตรฐาน สร้างเด็กให้เป็นคนดีและสามารถสอบแข่งขันเรียนต่อในระดับสูงได้ มากไปกว่านั้นคือความรู้สึกที่ดีและประทับใจในสมัยที่ตนเองยังเป็นนักเรียนที่มีต่อครู ซึ่งเป็นแบบอย่างในการสอนสิ่งที่ดีที่จะนำมาใช้สอนเด็กหรือเยาวชนรุ่นหลัง เช่น ความใกล้ชิด ความเป็นกันเอง และความปรารถนาดีต่อเด็กเหมือนพ่อแม่ดูแลลูกนั้นเป็นคุณสมบัติที่ประทับใจไม่รู้ลืม

การเป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตน

ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ต่างรับรู้ว่าการกลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนนั้น รายได้น้อยหรือเงินเดือนไม่สูงนัก หากเทียบกับงานของภาคเอกชนในระดับประสบการณ์และการศึกษาเดียวกัน แต่เงินเดือนดังกล่าวหาใช้เป็นอุปสรรคของการสร้างแรงจูงใจให้กลับมาทำงานในท้องถิ่น เพราะการดำรงชีวิตในชุมชนมีระบบป้องกันความเสี่ยง อันเนื่องมาจากการมีปัจจัยการผลิตที่เป็นของปัจเจกและส่วนรวม ทำให้สามารถดำเนินการผลิตเพื่อการยังชีพและผลิตเพื่อขายได้ กล่าวคือ มีที่ดินเป็นที่ทำมาหากิน และมีความรู้อันเป็นภูมิปัญญาในการผลิตสินค้า อาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ อย่างเพียงพอแก่การดำรงชีพ ดังนั้น การมีปัจจัยการผลิตดังกล่าว จึงเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้คนที่จบการศึกษาจากสถาบัน การศึกษาชั้นสูงกลับมาสู่ถิ่นฐานของตนเอง หลายคนกลับมาประกอบอาชีพเดิมของพ่อแม่ตนเอง เช่น ทำไร่ ทำนา หรือเลี้ยง

สัตว์ สร้างความมั่นคงในชีวิตได้ เพราะรายจ่ายเพื่อการยังชีพมีน้อยลงเมื่อเทียบกับการมีชีวิตอยู่ในเมือง การดำรงชีพอย่างพอเพียงเช่นนี้ สร้างขวัญกำลังใจให้มีแรงทุ่มเททำงานตามแรงปรารถนาหรือแรงบันดาลใจได้ โดยหวังจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการทำอาชีพของพ่อแม่ จากความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เมื่อครั้งที่เป็นนักเรียนตามโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน หรือได้รับจากประสบการณ์ในการทำงานนอกพื้นที่ ก็ได้้นำความรู้และประสบการณ์ดังกล่าวมาปรับปรุงพัฒนาอาชีพเดิมให้เกิดผลผลิตมากขึ้น เรียนรู้และเข้าใจระบบการตลาดที่ผลผลิตระดับท้องถิ่นต้องอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยหวังการบริโภคในครัวเรือนเพียงพอแล้วจึงผลิตขาย เช่น กรณีข้าวและกรณีพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง หรืออ้อย ต้องอาศัยการปรับปรุงคุณภาพดินและพัฒนาปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตและการขายให้ได้ราคา โดยศึกษาข้อมูลว่าหากมีการผลิตพร้อมๆ กันก็จะทำให้มีปริมาณมาก ราคา ก็จะตกต่ำ ดังนั้น จึงมีการวางแผนการผลิต เพื่อให้ผลผลิตออกมาในช่วงเวลาที่ได้ราคาดี ทำให้ราคาขายในท้องตลาดมีราคาสูง

ในด้านความรู้อื่น ที่นอกเหนือจากความรู้ที่ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละคนได้รับตามหลักสูตรที่เรียนหรือศึกษา ไม่ว่าจะเป็น ด้านการแพทย์ การสาธารณสุข สังคมศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นใบเบิกทางสู่หนทางการเข้าทำงานแล้ว ผู้เรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ยังมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นชุมชนอันเป็นสังคมของตนเอง มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ความรู้สึนึกคิด และการดำรงอยู่ของคนในชุมชนว่าเป็นอย่างไร เพราะได้การลงมือปฏิบัติและสังเกตจดจำสิ่งที่เกี่ยวกับชุมชนของตน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์จริงในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของบุคคลสำหรับการมีพฤติกรรมหรือการกระทำทางสังคม และกระบวนการเรียนรู้้นั้นนอกจากสร้างความรู้ความเข้าใจดังกล่าวแล้ว ยังทำให้บุคคลเกิดทักษะทางสังคม (social skill) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนมีความเป็นเลิศทาง

วิชาการแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ โรงเรียนได้สร้างอัตลักษณ์ของความเป็นพลเมืองที่ดี อันได้แก่ การเป็นผู้วินัยในเชิงสร้างสรรค์ การมีสำนึกในหน้าที่ของตน และการเป็นผู้มีสำนึกรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและโรงเรียนของตน อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำให้ผู้เรียนระลึกถึงความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม และไม่ได้คำนึงการประสบความสำเร็จ แต่เพียงเฉพาะการจบการศึกษาชั้นสูงสุดเพื่อมีหน้าที่การงานที่มั่นคง แต่ยึดมั่นในคุณค่าของความกตัญญูหรือมีความสำนึกต่อผู้มีพระคุณ ดังนั้น ผู้สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่จึงเลือกที่จะกลับมาทำงานในชุมชนเพื่อตอบแทนบุญคุณของครอบครัว และชุมชนอันเป็นแผ่นดินเกิดของตนเอง อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนดังกล่าวจึงเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญซึ่งชักจูงให้ชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

บทสรุปและข้อเสนอเชิงนโยบาย

เรื่องราวชีวิตที่ถูกเล่าจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรง ที่ผูกพันอยู่กับกระบวนการสร้างความรู้ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ไม่ว่าจะเป็น ครู นักเรียน และผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ได้เผยให้เห็นพื้นที่ภายใต้สังคมที่ถูกนิยามไว้ด้วยคำว่า "ด้อยโอกาสทางการศึกษา" แต่กลับมีสายใยของโอกาสในการเรียนรู้ที่เป็นมากกว่าความรู้ในเชิงวิชาการ แต่เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกวิถีชีวิตที่โรงเรียนถ่ายทอดความรู้ด้วยความเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน เพื่อให้เด็กเป็นผู้มีสำนึกรักบ้านเกิด และมีความกตัญญูรู้คุณต่อพื้นแผ่นดินที่ตนอาศัย สามารถเรียนรู้เนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีทางที่จะอยู่รอดได้ในบริบทและวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเด็กและเยาวชนในเมืองใหญ่ ผู้ซึ่งต้องคร่ำครึกับการเรียนการสอนในหลักสูตรที่ตายตัวเพื่อมุ่งหวังความเป็นเลิศ อาจไม่มีโอกาสได้เข้าถึงการศึกษาที่หลอมรวมเป็นหนึ่งกับวิถีชีวิตดังกล่าว ความสำเร็จของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ได้สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาบนฐานความเข้าใจในความหลากหลายภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) ดังเช่น การบริหารจัดการบนฐานของการไม่นำวัฒนธรรมกระแสหลักเพียงแนวทางเดียวมาใช้ในการตัดสินใจ แต่เน้นการยอมรับความแตกต่างซึ่งกันและกัน จากการเรียนรู้ศักยภาพและข้อจำกัดในชุมชนอุดมการณ์ของผู้บริหาร ผู้เรียน และผู้คนในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการเรียนรู้บน

ฐานวัฒนธรรมของชุมชน ควรเป็นเป้าประสงค์หนึ่งของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อที่จะนำไปสู่แนวทางในการจัดวางนโยบายทางการศึกษาที่หลากหลายและตอบสนองต่อความแตกต่างของพลเมือง เพื่อสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้ยึดติดกับคุณค่าของวุฒิทางการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่การเรียนรู้ของมนุษย์ควรจะผูกพันกับวิชาชีพชีวิตที่จะเอื้อให้ผู้เรียนมองเห็นกระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของตนเองอย่างรู้เท่าทัน และเกิดกระบวนการคิดที่นำไปสู่การเกิดปัญญาในเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถกำหนดเป้าหมาย วางแผน และกำกับการใช้ชีวิตของตนเองได้ตามความปรารถนาภายใต้กรอบของความเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นเสมอตน ภายใต้ข้อสรุปดังกล่าว จึงนำมาสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

- 1) นโยบายการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับความหลากหลายของวัฒนธรรมวิถีชีวิต ทรัพยากรในชุมชน อันจะทำให้การจัดการศึกษาเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนที่แตกต่างไปตามบริบทแวดล้อม และทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรักมีคุณค่าในตัวเองบนวิถีแห่งการเรียนรู้ที่แตกต่าง
- 2) การกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพราะจะทำให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนในการสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน
- 3) องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาหรือเรียนรู้ ควรกำหนดแนวทางการวิเคราะห์อัตลักษณ์บนฐานประสบการณ์ชีวิตของผู้เกี่ยวข้องกับองค์กร เพราะจะทำให้อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นพลังและทิศทางในการกำกับการสร้างเสริมคุณค่าให้กับภาคีในการจัดการเรียนรู้ทุกภาคส่วน

เอกสารอ้างอิง

- กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน. (2550). ด้วยจงรักและภักดี : 50 ปีโรงเรียน ตชด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภภรณ์ หะวานนท์. (2552). “วิธีการศึกษาเรื่องเล่า : จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์”. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2552). หน้า 1-22.
- นภภรณ์ หะวานนท์. (2553). ชีวิตที่ถูกลืม : เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ. รายงานวิจัยภายใต้โครงการกำลังใจ ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา.
- อมรวิทย์ นาคทรพรพ. (2557). เด็กด้อยโอกาส จุดพลิกผันอนาคตของชาติ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ “อภิวัดน์การเรียนรู้สู่จุดเปลี่ยนประเทศไทย” สืบค้นจาก <http://seminar.qlf.or.th/File/DownloadFile/620> เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2557.
- Moen, Torill. (2006). Reflection on narrative approach. International Journal of Qualitative Methods , 5(4), 1-16.
- Polkinghorne, Donald. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis in Hatch, Amos J. and Wisniewski, Richard. (Eds). Live History and Narrative. London : The Falmer Press.